

บทที่ 7

สรุปและข้อเสนอแนะ

7.1 สรุป

การกำหนดอัตราค่าน้ำชลประทาน กรณีโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยแม่ฮอนเป็นการศึกษาเพื่อต้องการทราบถึงโครงการฯและสภาพเศรษฐกิจสังคมของเกษตรกรอื่นได้แก่ สภาพทั่วไป การผลิต เกษตร รายได้เกษตรกรและนอกการเกษตร รายจ่ายครัวเรือน รายได้สุทธิครัวเรือน ตลอดจนทัศนคติความคิดเห็นต่อการจัดการน้ำชลประทาน การบำรุงรักษาระบบและค่าน้ำชลประทานในปีการเพาะปลูก 2541/42 โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่โครงการฯจำนวนทั้งสิ้น 72 ตัวอย่าง อันเป็นข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ผลตอบแทนในการผลิตเกษตรจากน้ำชลประทาน ความสามารถที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานและความเต็มใจที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานของเกษตรกร และการวิเคราะห์การกำหนดอัตราค่าน้ำชลประทานตามนโยบายที่กำหนด

7.1.1 สภาพเศรษฐกิจสังคม

ผลการศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคมทั่วไปของเกษตรกรพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรกว่าร้อยละ 86.11 ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลัก หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 46 – 65 ปีและมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจทำการเกษตร การศึกษาของหัวหน้าและสมาชิกครัวเรือนส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 6 ครัวเรือนมีจำนวนสมาชิกเฉลี่ย 3.64 คนต่อครัวเรือนและมีแรงงานเฉลี่ย 2.96 คนทำงาน ในจำนวนนี้เป็นแรงงานในการเกษตรและนอกการเกษตรคิดเป็นร้อยละ 49.67 และ 50.33 ตามลำดับ ส่วนการถือครองและการใช้ที่ดิน เกษตรกรเกือบทั้งหมดถือครองโดยเป็นเจ้าของที่ดินและมีขนาดการถือครองเฉลี่ยเพียง 5.57 ไร่ต่อครัวเรือนโดยส่วนใหญ่เป็นที่ทำกินในพื้นที่ชลประทาน และในส่วนของหนี้สินและทรัพย์สิน เกษตรกรเกือบทั้งหมดปลอดหรือไม่ตกอยู่ในภาวะหนี้สิน และผู้มีหนี้สินส่วนใหญ่กู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรและเพื่อใช้ในการเกษตรเป็นสำคัญ มีผู้มีหนี้สินคงค้างก่อนปี 2541 ร้อยละ 25.00 โดยมีหนี้เฉลี่ย 77,055 บาทต่อครัวเรือนที่มีหนี้สินและสามารถใช้คืนได้เฉลี่ย 14,903 บาทต่อครัวเรือนที่มีหนี้สิน ส่วนผู้มีหนี้สินระหว่างปี 2541/42 มีจำนวนร้อยละ 9.72 โดยมีหนี้เฉลี่ย 25,428 บาทต่อครัวเรือนที่มีหนี้สินและสามารถใช้คืนได้เฉลี่ย 5,286 บาทต่อครัวเรือนที่มีหนี้ ในขณะที่

เกษตรกรมีทรัพย์สินเฉลี่ยเป็นมูลค่า 895,771 บาทต่อครัวเรือน ทั้งนี้โดยมีที่ดินและโรงเรือนเป็นทรัพย์สินสำคัญ ส่วนทรัพย์สินเครื่องมือการเกษตรมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น

ในด้านการผลิตเกษตร เกษตรกรปลูกพืชอายุสั้นเป็นกิจกรรมการเกษตรที่สำคัญ การปลูกพืชอายุยาวและการเลี้ยงสัตว์เป็นกิจกรรมรองเสริม การปลูกพืชอายุสั้นมีทั้งระบบการปลูกพืชครั้งเดียวและสองครั้งในรอบปี พืชที่สำคัญได้แก่ ข้าวเหนียวและข้าวเจ้าในฤดูฝน ส่วนในฤดูแล้งได้แก่ แตงกวา ยาสูบ กระเทียม และข้าวโพดฝักอ่อน โดยมีพื้นที่การเพาะปลูกในพื้นที่ชลประทาน 5.90 ไร่ต่อครัวเรือน และนอกพื้นที่ชลประทาน 0.08 ไร่ต่อครัวเรือน ในการปลูกพืชอายุสั้น เกษตรกรใช้ปัจจัยการผลิตต่างๆอันได้แก่ เครื่องจักร ปุ๋ยคอก ปุ๋ยเคมี เมล็ดพันธุ์ และแรงงาน ทั้งนี้โดยเป็นแรงงานครัวเรือนเป็นสำคัญ ส่วนต้นทุน ผลตอบแทน และผลตอบแทนสุทธิ ในการผลิตพืชอายุสั้นพบว่า ในฤดูฝน มีต้นทุนการผลิตทั้งหมดประมาณ 2,600 บาทต่อไร่ มีผลตอบแทน 3,000 – 5,000 บาทต่อไร่ และมีผลตอบแทนสุทธิ 1,000 – 2,500 บาทต่อไร่ ส่วนในฤดูแล้ง มีต้นทุนการผลิตประมาณ 2,600 – 5,000 บาทต่อไร่ มีผลตอบแทน 5,000 – 7,500 บาทต่อไร่ และมีผลตอบแทนสุทธิ 1,300 – 5,000 บาทต่อไร่ สำหรับการผลิตพืชอายุยาวซึ่งมีเพียงมะม่วงและลำไย มีต้นทุนการผลิตประมาณ 2,000 – 3,000 บาทต่อไร่ มีผลตอบแทน 4,000 – 8,000 บาทต่อไร่ และมีผลตอบแทนสุทธิ 1,000 – 5,000 บาทต่อไร่ ส่วนการเลี้ยงสัตว์ มีต้นทุนการผลิตประมาณ 500 – 60,000 บาทต่อครัวเรือนที่เลี้ยง มีผลตอบแทน 2,000 – 80,000 บาทต่อครัวเรือนที่เลี้ยง และมีผลตอบแทนสุทธิ 1,500 – 30,000 บาทต่อครัวเรือนที่เลี้ยง ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้(สุทธิ) การเกษตรเฉลี่ย 19,338 บาทต่อครัวเรือน โดยเป็นรายได้จากการปลูกพืชอายุสั้น 10,579 บาทต่อครัวเรือน จากการปลูกพืชอายุยาว 3,135 บาทต่อครัวเรือน และจากการเลี้ยงสัตว์ 5,624 บาทต่อครัวเรือน และมีรายได้นอกการเกษตร 37,134 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นรายได้จากการรับจ้าง ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้ครัวเรือน 56,472 บาทต่อครัวเรือน ในขณะที่มีรายจ่ายครัวเรือน 33,518 บาทต่อครัวเรือน มีรายได้สุทธิครัวเรือน 22,954 บาทต่อครัวเรือน

ส่วนการได้รับน้ำชลประทานและความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมบำรุงรักษาของเกษตรกรพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้น้ำชลประทานทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง ได้รับน้ำในปริมาณที่เพียงพอ ตลอดจนมีความพอใจต่อการส่งน้ำและการจัดสรรน้ำชลประทานของโครงการฯ โดยเกษตรกรเกือบทั้งหมดเป็นสมาชิกเหมืองฝายและทราบถึงหน้าที่กฎระเบียบเป็นอย่างดี รวมถึงได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่มเหมืองฝายในทุกด้านได้แก่ ความร่วมมือขุดลอกซ่อมแซมและบำรุงรักษา การไม่ขโมยน้ำ การใช้น้ำตามจำเป็น แจกแก่เหมืองเมื่อไม่พอ และการจ่ายค่าตอบแทนให้แก่เหมืองเป็นอย่างดี นอกจากนี้เกษตรกรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกเหมืองฝายก็ทราบถึงหน้าที่กฎระเบียบ

ของกลุ่มเหมืองฝายด้วย สำหรับความคิดเห็นต่อความร่วมมือประเด็นต่างๆของสมาชิกเหมืองฝาย เห็นว่า ในด้านความสามัคคี การยอมรับแก่เหมือง และการขุดลอกซ่อมแซมบำรุงรักษาอยู่ในระดับดี รวมทั้งไม่มีการขโมยน้ำและใช้น้ำมากเกินไปจนจำเป็นด้วย

ในประเด็นความคิดเห็นต่อการเก็บค่าน้ำชลประทาน เกษตรกรเกือบทั้งหมดเห็นว่าควรมีการเก็บค่าน้ำชลประทาน หากค่าน้ำชลประทานที่เรียกเก็บจากเกษตรกรนำเข้ารัฐบาลเพื่อเป็นงบประมาณในการพัฒนามีเกษตรกรร้อยละ 72.22 ยอมรับได้ทั้งนี้เพื่อให้มีงบประมาณในการพัฒนา แต่หากค่าน้ำชลประทานที่เรียกเก็บจากเกษตรกรนำเข้ากลุ่มเหมืองฝายเพื่อใช้ในการซ่อมแซมบำรุงรักษาแล้วมีเกษตรกรถึงร้อยละ 87.50 ยอมรับได้ทั้งนี้เพื่อให้เหมืองฝายมีเงินทุนเพียงพอในการซ่อมแซมบำรุงรักษา ส่วนวิธีในการจัดการเก็บค่าน้ำชลประทานพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นว่าควรใช้พื้นที่เพาะปลูกในฤดูฝนและฤดูแล้งไม่ว่าจะปลูกพืชชนิดใดเป็นเกณฑ์ในการเก็บค่าน้ำชลประทาน โดยให้แก่อำเภอเป็นผู้จัดเก็บและเป็นผู้ดูแลจัดทำบัญชี ส่วนการเก็บควรเรียกเก็บก่อนการรับน้ำชลประทาน สำหรับการใช้เงินควรเป็นไปตามความเห็นและข้อตกลงของสมาชิกเหมืองฝาย นอกจากนี้เกษตรกรได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ สภาพปัญหาและข้อเสนอแนะในด้านการชลประทานด้วย โดยส่วนใหญ่เห็นว่าระบบส่งน้ำของโครงการฯมีปัญหาและมีสาเหตุจากเหมืองไม่มีการคาดคองกรีต ส่วนการจัดสรรน้ำชลประทาน เกษตรกรเกือบทั้งหมดเห็นว่าไม่มีปัญหา

7.1.2 ผลตอบแทนการในผลิตเกษตรกรจากน้ำชลประทาน ความสามารถที่จะจ่าย และความเต็มใจที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานของเกษตรกร

ผลตอบแทนในการผลิตเกษตรกรจากน้ำชลประทานซึ่งแสดงถึงราคาที่แท้จริงทางเศรษฐกิจของน้ำชลประทาน สามารถวัดได้จากรายได้เพิ่มสุทธิในการผลิตพืชจากน้ำชลประทาน ปรากฏว่า พืชชนิดต่างๆที่เกษตรกรทำการผลิตในพื้นที่ชลประทานมีผลตอบแทนหรือรายได้เพิ่มสุทธิในการผลิตจากน้ำชลประทานที่แตกต่างกันไปตามชนิดพืช ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของผลผลิตเพิ่มราคาผลผลิตพืชที่เกษตรกรขายได้ และค่าเช่าที่ดิน ตามสถานการณ์จริงของทุกปีซึ่งได้แก่ปี 2541/42 และราคาระยะยาวที่ราคาต่ำสุด สูงสุด และเฉลี่ย (ปรับจากราคาที่เกษตรกรขายได้ในระหว่างปี 2531/32 – 2540/41) โดยกำหนดหรือสมมติให้ผลผลิตเพิ่มและค่าเช่าที่ดินคงที่ พบว่า ตามราคาในปี 2541/42 พืชฤดูฝน มีรายได้เพิ่มสุทธิจากน้ำชลประทานเท่ากับ 235 – 338 บาทต่อไร่ ส่วนพืชฤดูแล้ง มีรายได้เพิ่มสุทธิจากน้ำชลประทานเท่ากับ 544 – 878 บาทต่อไร่ เมื่อพิจารณาราคาระยะยาว ที่ราคาต่ำสุด พืชฤดูฝน มีรายได้เพิ่มสุทธิจากน้ำชลประทานเท่ากับ 26 – 90 บาทต่อไร่ ส่วนพืช

ฤดูแล้ง มีรายได้เพิ่มสุทธิจากน้ำชลประทานเท่ากับ 346 – 595 บาทต่อไร่ ที่ราคาสูงสุด พืชฤดูฝน มีรายได้เพิ่มสุทธิจากน้ำชลประทานเท่ากับ 251 – 357 บาทต่อไร่ ส่วนพืชฤดูแล้ง มีรายได้เพิ่มสุทธิจากน้ำชลประทานเท่ากับ 530 – 1,089 บาทต่อไร่ และที่ราคาเฉลี่ย พืชฤดูฝน มีรายได้เพิ่มสุทธิจากน้ำชลประทานเท่ากับ 107 – 186 บาทต่อไร่ ส่วนพืชฤดูแล้ง มีรายได้เพิ่มสุทธิจากน้ำชลประทานเท่ากับ 467 – 702 บาทต่อไร่

ส่วนความสามารถที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานของเกษตรกร ซึ่งพิจารณาจากรายได้สุทธิครัวเรือนเกษตรกรจากการเกษตรเป็นตัวชี้วัด ทั้งนี้เพราะรายได้สุทธิครัวเรือนเกษตรกรจากการเกษตร(รายได้การเกษตรหักด้วยรายจ่ายครัวเรือน) จะสะท้อนให้เห็นว่าเกษตรกรมีความสามารถที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานหรือไม่ระดับใด พบว่า ตามสถานการณ์ปี 2541/42 รายได้สุทธิครัวเรือนเกษตรกรจากการเกษตรเป็นเงิน -14,180 บาทต่อครัวเรือน นั่นคือเกษตรกรไม่มีความสามารถที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานได้ อย่างไรก็ตามด้วยข้อเท็จจริงที่เกษตรกรจะทำกิจกรรมนอกการเกษตรควบคู่ไปด้วย โดยแบ่งแยกแรงงานอย่างชัดเจน การเกษตรจึงควรมีบทบาทต่อรายจ่ายครัวเรือนบางส่วนตามสัดส่วนของแรงงานระหว่างในการเกษตรและนอกการเกษตร ปรากฏว่า รายได้สุทธิครัวเรือนเกษตรกรจากการเกษตรในกรณีนี้เป็นเงิน 2,690 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งแสดงถึงความสามารถ(สูงสุด)ของเกษตรกรที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานได้ต่อครัวเรือนต่อปี นอกจากนี้เมื่อได้พิจารณาถึงความสามารถที่จะจ่ายตามสถานการณ์ราคาในระยะยาว ที่ราคาต่ำสุด สูงสุด และเฉลี่ย โดยกำหนดหรือสมมติให้รายจ่ายครัวเรือนคงที่เช่นเดียวกับการวิเคราะห์ผลตอบแทนในการผลิตเกษตรจากน้ำชลประทาน พบว่า ความสามารถที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทาน(สูงสุด)ของเกษตรกรตามสถานการณ์ราคาปี 2541/42 และราคาในระยะยาวต่ำสุด สูงสุดและเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นเงินเท่ากับ 576 – 2,690 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นความสามารถที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานต่อพื้นที่ชลประทานที่ถือครองเท่ากับ 124 – 896 บาทต่อไร่ และต่อพื้นที่เพาะปลูกเท่ากับ 98 – 708 บาทต่อไร่

สำหรับความเต็มใจที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานของเกษตรกร ซึ่งได้พิจารณาทั้งทัศนคติ ความเต็มใจที่จะจ่าย วิธีการจ่าย และอัตราค่าน้ำชลประทาน รวมทั้งปัจจัยที่มีผลกระทบต่ออัตราค่าน้ำชลประทานที่เกษตรกรเต็มใจที่จะจ่าย พบว่า เกษตรกรเกือบทั้งหมดร้อยละ 86.12 เต็มใจที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทาน และโดยส่วนใหญ่(ร้อยละ 55.56) เต็มใจที่จะจ่ายตามพื้นที่เพาะปลูกในฤดูฝนและฤดูแล้งไม่จำแนกตามชนิดพืช โดยมีอัตราค่าน้ำชลประทานที่เกษตรกรเต็มใจที่จะจ่ายแตกต่างกันออกไปตามวิธีการคิดต่างๆคือ คิดตามพื้นที่เพาะปลูกในฤดูฝนและฤดูแล้งมีอัตราค่าน้ำชลประทานระหว่าง 1 – 100 บาทต่อไร่ คิดตามชนิดพืช ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มได้แก่ ข้าว มีอัตราค่าน้ำชลประทานระหว่าง 10 – 100 บาทต่อไร่ พืชไร่พืชผักอายุสั้น มีอัตราค่าน้ำชลประทาน

ระหว่าง 2 – 20 บาทต่อไร่ และพืชไร่พืชผักอายุยาว มีอัตราค่าน้ำชลประทานระหว่าง 5 – 10 บาทต่อไร่ คิดตามที่ดินที่ได้รับน้ำชลประทาน มีอัตราค่าน้ำชลประทานระหว่าง 1 – 50 บาทต่อไร่ และคิดตามปริมาณน้ำชลประทานที่ได้รับ มีอัตราค่าน้ำชลประทานระหว่าง 0.25 – 1 บาทต่อลูกบาศก์เมตร ซึ่งเมื่อได้ปรับอัตราค่าน้ำชลประทานที่เกษตรกรกรเต็มใจที่จะจ่ายตามวิธีคิดต่างๆนี้ให้อยู่ในรูปอัตราค่าน้ำชลประทานตามพื้นที่เพาะปลูกในฤดูฝนและฤดูแล้งไม่จำแนกตามชนิดพืชแล้ว พบว่าจำนวนเกษตรกรที่เต็มใจที่จะจ่ายอัตราค่าน้ำชลประทานมีการกระจายที่โน้มไปในอัตราค่าน้ำชลประทานต่ำ คือที่อัตราน้อยกว่าหรือเท่ากับ 20 บาทต่อไร่ มีเกษตรกรเต็มใจที่จะจ่ายในฤดูฝนและฤดูแล้งถึงร้อยละ(สะสม) 48.61 และ 52.79 ตามลำดับ อย่างไรก็ตามเมื่อได้พิจารณาถึงปัจจัยสาเหตุที่มีผลต่ออัตราค่าน้ำชลประทานที่เกษตรกรเต็มใจที่จะจ่ายได้แก่ การศึกษา รายได้สุทธิครัวเรือน ความเพียงพอต่อการได้รับน้ำชลประทานในฤดูฝนและฤดูแล้ง และความพอใจต่อการส่งน้ำและการจัดสรรน้ำชลประทาน พบว่า การศึกษาที่ดี รายได้ที่สูงขึ้น และการให้บริการชลประทานที่ดี เกษตรกรจะเต็มใจที่จะจ่ายอัตราค่าน้ำชลประทานสูงขึ้นถึง 30 บาทต่อไร่ในฤดูฝนและ 100 บาทต่อไร่ในฤดูแล้ง

7.1.3 อัตราค่าน้ำชลประทาน

สำหรับการกำหนดอัตราค่าน้ำชลประทานสามารถกำหนดขึ้นได้ตามปัจจัยหรือหลักเหตุผลต่างๆกัน ได้แก่ ผลตอบแทนในการผลิตเกษตรจากน้ำชลประทาน ความสามารถที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานของเกษตรกร ความเต็มใจที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานของเกษตรกร และผลตอบแทนในการผลิตเกษตรจากน้ำชลประทานร่วมกับความสามารถที่จะจ่ายและความเต็มใจที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานของเกษตรกร โดยการกำหนดอัตราค่าน้ำชลประทานตามผลตอบแทนในการผลิตเกษตรจากน้ำชลประทานเป็นการนำผลการวิเคราะห์รายได้เพิ่มสุทธิในการผลิตเกษตรจากน้ำชลประทานมาพิจารณา ส่วนการกำหนดอัตราค่าน้ำชลประทานตามความสามารถที่จะจ่ายของเกษตรกร เป็นการนำผลการวิเคราะห์รายได้สุทธิครัวเรือนเกษตรกรจากการเกษตรมาพิจารณา และการกำหนดอัตราค่าน้ำชลประทานตามความเต็มใจที่จะจ่ายของเกษตรกรเป็นการนำผลการวิเคราะห์ความเต็มใจที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานของเกษตรกรมาพิจารณา ซึ่งอัตราค่าน้ำชลประทานที่กำหนดมีผลเช่นเดียวกับที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

ส่วนการกำหนดอัตราค่าน้ำชลประทานตามผลตอบแทนในการผลิตเกษตรจากน้ำชลประทานร่วมกับความสามารถที่จะจ่ายและความเต็มใจที่จะจ่ายของเกษตรกร ซึ่งเป็นการกำหนดอัตราค่าน้ำชลประทานตามผลตอบแทนในการผลิตเกษตรจากน้ำชลประทานซึ่งเป็นราคาที่แท้จริง

เป็นหลัก ให้สอดคล้องกับอัตราค่าน้ำชลประทานตามความสามารถที่จะจ่ายและความเต็มใจที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานของเกษตรกร ทั้งนี้โดยยึดตามราคาระยะเวลาซึ่งเป็นไปได้ในทางปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ราคาระยะเวลาต่ำสุดและของพืชต่ำสุดเพราะเกษตรกรยอมรับได้ทั้งกรณีราคาตกต่ำและปลูกพืชชนิดอื่น พบว่า อัตราค่าน้ำชลประทานในฤดูฝนมีอัตราเท่ากับ 26 หรือประมาณ 30 บาทต่อไร่ และในฤดูแล้งมีอัตราเท่ากับ 98 หรือประมาณ 100 บาทต่อไร่ อัตราค่าน้ำชลประทานนี้เกษตรกรมีความเต็มใจที่จะจ่ายเพียงประมาณร้อยละ 29 และ 18 ของเกษตรกรทั้งหมดตามลำดับเท่านั้น จึงมีข้อเสนอแนะให้กำหนดอัตราเป้าหมายไว้ที่อัตราค่าน้ำชลประทานที่เป็นไปได้ตามผลตอบแทนในการผลิตเกษตรจากน้ำชลประทานและตามความสามารถและความเต็มใจที่จะจ่ายของเกษตรกรนี้ แต่ในขั้นการปฏิบัติควรแบ่งออกเป็นระยะๆ โดยเริ่มต้นจากอัตรา 5 บาทต่อไร่ในฤดูฝนและ 10 บาทต่อไร่ในฤดูแล้ง ซึ่งมีเกษตรกรยอมรับถึงประมาณร้อยละ 75 ก่อนแล้วจึงปรับเพิ่มขึ้นเป็นอัตรา 10 และ 20 บาทต่อไร่และสูงขึ้นตามลำดับ เมื่อได้ชี้แจงทำความเข้าใจกับเกษตรกรและได้ปรับปรุงการบริการชลประทานให้ดีขึ้นที่พอใจ จนนำไปสู่การเก็บค่าน้ำชลประทานที่อัตราเป้าหมาย 30 และ 100 บาทต่อไร่ในฤดูฝนและฤดูแล้งตามลำดับในท้ายที่สุด

7.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อไป

การศึกษาที่จะกระทำต่อไปเกี่ยวกับการกำหนดอัตราค่าน้ำชลประทาน ควรจะทำการศึกษาโดยคัดเลือกพื้นที่หรือโครงการชลประทานเพื่อให้เห็นตัวแทนที่ดีและเน้นในประเด็นที่กรมชลประทานซึ่งเป็นหน่วยงานรับผิดชอบสนใจเพื่อให้การศึกษาเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และควรศึกษาการกำหนดอัตราค่าน้ำชลประทานจากด้านต้นทุนควบคู่ไปด้วย เพื่อเปรียบเทียบและเป็นทางเลือกในการพิจารณาตัดสินใจในทางปฏิบัติดำเนินการและกำหนดนโยบายต่อไป นอกจากนี้ในการวิเคราะห์การกำหนดอัตราค่าน้ำชลประทานควรได้เปรียบเทียบระหว่างเกษตรกรต้นและท้ายเหมืองหรือคลองไว้ด้วย ซึ่งไม่ได้ทำการวิเคราะห์ไว้ในการศึกษาครั้งนี้ เพราะข้อสรุปเบื้องต้นจากสภาพเศรษฐกิจสังคมของเกษตรกรพบว่าไม่มีแตกต่างกันนัก อันอาจเป็นเพราะลักษณะจำเพาะของโครงการซึ่งมีพื้นฐานมาจากระบบชลประทานราษฎรที่มีการจัดการน้ำระหว่างต้นและท้ายเหมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

7.3 ข้อเสนอแนะทางนโยบาย

เนื่องจากการศึกษานี้เป็นเพียงการศึกษาเฉพาะกรณี ผลการศึกษาจึงสามารถใช้ได้เฉพาะโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยแม่ออนเท่านั้น อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าผลการศึกษานี้ไม่สามารถใช้เป็นข้อสรุปเพื่อเป็นแนวนโยบายโดยทั่วไปได้ แต่ก็พอจะใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นหรือแนวทางในการตัดสินใจของรัฐบาลที่ใช้ดำเนินการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับค่าน้ำชลประทานต่อไป คือ เกษตรกรส่วนใหญ่ยอมรับที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทาน ส่วนค่าน้ำชลประทานควรคิดตามพื้นที่เพาะปลูกในฤดูฝนและฤดูแล้งไม่ว่าจะปลูกพืชชนิดใด ที่อัตราตามสถานการณ์ราคากระยะยาวต่ำสุดและพืชที่ให้ผลตอบแทนต่ำสุด เพราะเกษตรกรจะยอมรับได้ไม่ว่าสถานการณ์ราคาผลผลิตจะเป็นเช่นไรและปลูกพืชใด นอกจากนี้ต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ความเข้าใจที่ดี และหากทางกรมชลประทานซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบได้ดำเนินการจัดทำระบบชลประทานให้มีความพร้อมที่จะส่งน้ำได้มีประสิทธิภาพและตามความต้องการของเกษตรกร รวมถึงการจัดการส่งน้ำอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว จะส่งผลให้เกษตรกรมีความเต็มใจที่จะจ่ายค่าน้ำชลประทานในอัตราที่สูงและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาระบบชลประทานมากยิ่งขึ้น